

Taal en sekse en een beetje onderwijs

Kas Deprez

Groepen die naar gelijkberechtiging streven, doen in hun strijd ook een beroep op de taal. Taal is één van hun wapens omdat taal hen zichtbaar kan maken. Maar vormen vrouwen wel een groep? Velen, vrouwen zowel als mannen, betwijfelen dit: vrouwen uit de middenklasse verdedigen de belangen van mannen uit de middenklasse, liever dan die van vrouwen uit de arbeidersklasse; blanke vrouwen kiezen de kant van blanke mannen, en niet die van zwarte vrouwen; katholieke vrouwen, enz. En toch hebben alle vrouwen dit gemeen: dat ze, tot welke sociale, etnische, religieuze groep ze ook behoren, door de mannen als vrouwen worden behandeld. Dit leidt in de regel tot een asymmetrisch samenzijn.

Toen de vrouwen nog gewoon vrouwen waren

Waar we ons in de sociale wetenschappen niet bewust van zijn, bestaat in de samenleving niet. Als dit waar is, komen de vrouwen, als specifieke gebruikers van de taal, wel van bijzonder ver.

Pas in het begin van deze eeuw gingen hier en daar taalkundigen zich afvragen of vrouwen niet op een andere manier met taal omgingen dan mannen, of ze niet een aparte plaats in de taalgemeenschap innamen. Het waren algemene taalwetenschappers, dialectologen en antropologen, die elk vanuit hun eigen taalkundige bekommernissen tot deze vragen gebracht werden.

In de *algemene taalwetenschap* wezen zwaargewichten als de Deense taalkundige O.Jespersen en de Nijmeegse jezuïet J.Van Ginneken op het afwijkende taalgedrag van bepaalde groepen in de samenleving: de vissers en de studenten b.v., maar ook 'de buitenlander', 'het kind', 'de vrouw'. Van Ginneken wijdde een hoofdstuk aan de

vrouw in zijn *Handboek der Nederlandse taal* dat hij in 1913 publiceerde. Het boek van Jespersen, *Language: its nature, development and origin* kwam uit in 1922, en stukken eruit werden in 1928 door ene Logeman in het Nederlands vertaald. Logeman gaf het hoofdstuk over vrouwentaal de titel *De taal van de man, het spreken bij de vrouw mee* - zoiets als 'l'homme et la femme', maar dan in het Nederlands omgezet als 'de mens en de vrouw'.

De heren besteedden aandacht aan de woordenschat, de grammatica en de praatlust van de vrouw. Enkele van hun oordelen: één, de vrouw heeft een beperktere woordenschat dan de man, ze gebruikt vooral weinig technische en abstracte woorden; twee, vrouwen gedragen zich ook in de taal fatsoenlijker dan mannen, waardoor ze minder vaak hun toevlucht tot krachttermen nemen; drie, vrouwen overdrijven graag, vandaar hun voorkeur voor versterkingswoorden - ze gebruiken die te pas en te onpas; vier, vrouwen zijn kletskousen, ze flappen er maar wat uit, mannen spreken veel bedachtzamer.

Aangezien vrouwen toen nog gewoon vrou-

wen waren, verklaarden Jespersen en Van Ginneken deze verschillen vanuit de *natuur* van de vrouw: vrouwen hadden weinig *aanleg* voor technische en abstracte dingen, vrouwen waren *fijngevoeliger* dan mannen, enz. Ze zagen in het taalgebruik van de twee seksen m.a.w. een weerspiegeling van de beide *karakters*: tegenover de nuchtere, koele man stond de gevoelige, impulsieve vrouw.

Wat de zinsbouw betreft sprak Jespersen van Chinese doosjes in verband met de mannen, en van het parelsnoer in verband met de vrouwen. Chinese doosjes, een doosje met daarin een doosje met daarin weer een doosje: mannen gebruiken ingewikkelde zinnen, een zin met daarin een zin, met daarin ... De uitingen van vrouwen daarentegen volgen elkaar op als parels op een snoer, aaneengeregen met nevenschikende *en's* en *dan's* - zoals ook kinderen hun verhaaltjes vertellen.

Het duurde tot in de jaren zeventig vooraleer we anders over vrouwentaal gingen denken. De problematiek kwam toen in handen van vrouwelijke taalkundigen, en dezen verwezen niet meer naar het karakter, maar naar de *sociale* positie van de vrouw: naar haar opvoeding, naar haar rol in het gezin. Wat de Amerikaanse linguïste Robin Lakoff - die met haar boekje *Language and Woman's Place* uit 1975 zowat de grondslag legde van de moderne studie van vrouwentaal - over de taal van haar seksegenoten schreef, was uiteindelijk niet zo verschillend van wat haar mannelijke collega's Jespersen en Van Ginneken enkele tientallen jaren vóór haar beweerd hadden, alleen zocht Lakoff de verklaring voor de 'geconstateerde' verschillen niet langer in de *natuur*, maar in de *cultuur*.

De *dialectologen* stelden zich andere vragen m.b.t. de vrouwen. Deze kinderen van de Romantiek wijdde zich aan de studie van de streektaalen vanuit een dubbel motief. Enerzijds achtten ze het hun plicht dit belangrijke cultuurgood voor het nageslacht op te tekenen (later ook: op band te

registreren) vooraleer het, als gevolg van de moderne ontwikkelingen, zijn typische kenmerken verloor, en eventueel zelfs helemaal verdween - dialectologen zijn archivarissen. Anderzijds vonden ze de dialecten onmisbaar voor de diachrone taalstudie want de dialecten zijn het resultaat van eeuwenlange 'natuurlijke' ontwikkelingen - dialectologen zijn tevens historische taalkundigen. Zowel de archivaris als de historische taalkundige kon enkel met de meest 'zuivere' vorm van het dialect genoeg nemen, en dat leidde bij sommige dialectologen tot de vraag wie die sprak, oude mannen of oude vrouwen? Velen dachten dat vrouwen zuiverder spraken omdat ze minder in aanraking kwamen met mogelijke vervuilers: vrouwen hadden nauwelijks gestudeerd (lazen dan ook weinig), waren niet bij het leger geweest, oefenden geen eigen beroep uit. Ze zaten thuis, voedden hun kinderen op, en kletsten met de burens en de familie. Maar andere dialectologen zagen ook problemen. Zij wezen erop dat vrouwen het thuis te druk hadden, zich onmogelijk urenlang ter beschikking van de enquêteur konden stellen. Of ze waren van mening dat vrouwen te onzeker waren, vaak niet wisten welke variant de hunne was, en dit had dan te maken met de gevoeligheid van vrouwen voor nieuwe prestige-vormen. Taal als statussymbool en de positie van de vrouw, daar zal vooral in de jaren zeventig over geschreven worden; we komen er nog op terug.

Dit waren de gedachten. De dialectologische praktijk zelf was er in hoofdzaak één van mannen onder elkaar. Jennifer Coates telde het aantal vrouwelijke informanten in tien dialectatlassen, uit verschillende landen, en moest constateren dat ook in het gunstigste geval slechts 20% van de informanten vrouwen waren. Enkel als er meer vrouwelijke enquêteurs ingeschakeld waren, werden er ook meer vrouwen ondervraagd.

De linguïsten onder de *antropologen* waren wel verplicht over vrouwentaal te schrijven. In de niet-westerse talen die zij onderzoch-

ten, werden bepaalde vormen immers enkel door vrouwen gebruikt, of enkel mét vrouwen. Als een Arawakse man (Indianenstam in Suriname) iets bevestigt met *ja*, zegt hij *ehè* of *tasi*, maar een vrouw zegt *taré*. In het Yana, een Noordamerikaanse Indianentaal, speelt naast de sekse van de spreker ook die van de toegesprokene een rol. *Rivier* b.v. heet ofwel *dāha*, mannelijke vorm, ofwel *dāx*, vrouwelijke vorm. Welnu, de mannelijke vorm *dāha* is de vorm die mannen gebruiken met mannen, de vrouwelijke vorm *dāx* is daarentegen de vorm die mannen gebruiken met vrouwen, vrouwen met vrouwen en vrouwen met mannen. (We zijn hier wel ver weg van wat wij kennen, nl. het grammaticaal geslacht; ter vergelijking: in het Frans bestaat enkel één vorm voor *rivier*, en die is altijd vrouwelijk. Mannelijke of vrouwelijke sprekers, mannelijke of vrouwelijke toegesprokenen, het is en blijft *la rivière*).

Sekse, één van de sociologische variabelen

In de jaren 60 ontdekten de nieuwe dialectologen/historische taalkundigen de sociologie en haar kwantificerende onderzoeksmethodes. Er werden vragenlijsten opgesteld, steekproeven getrokken, enquêtes aangeworven, enz. In de analyse was, aangezien vrouwen meer dan de helft van de sprekers vormen, sekse onvermijdelijk één van de zgn. onafhankelijke variabelen. De vrouwelijke taalkouzes kregen in deze onderzoeken des te meer aandacht naarmate er zich meer vrouwelijke taalkundigen aanmeldden. De democratisering van het onderwijs in de jaren 60-70 leverde immers ook een aantal vrouwelijke linguïsten op. Dat sommigen onder hen zich tot de taal en sekse-problematiek aangetrokken voelden, had met de kracht van de feministische beweging in die tijd te maken.

Zij die toen bij de sociologen in de leer gin-

gen, noemden zichzelf niet langer dialectologen, maar *sociolinguïsten*. Ze wilden zelf een beetje socioloog worden omdat ze gefascineerd waren, niet door de zuiverheid op het platteland, maar door de talige chaos in de grootstad. De sociologie moest hen de onderzoeksmethodes verschaffen waarmee ze greep op die chaos konden krijgen.

Ze kwamen allerlei correlaties op het spoor, tussen talige variatie enerzijds, en sociologische variabelen zoals sociale klasse, leeftijd, sekse, ... anderzijds. Zo ontwikkelde zich de correlationele sociolinguïstiek, een gesofistikeerde vorm van stadsdialectologie.

Het beeld dat dit onderzoek ons m.b.t. de plaats van de vrouw in de taalgemeenschap totnogtoe opgeleverd heeft, is complex, onscherp, onsystematisch: vrouwen zijn niet alleen vrouwen, ze zijn ook ..., en hun positie verschilt bovendien van plaats tot plaats. Er wordt soms gesteld dat het de sociale netwerken zijn die het taalgedrag bepalen; de belangrijkste vraag zou zijn welke de netwerken in een gemeenschap zijn, en wie er welke plaats inneemt. Maar een dergelijke opvatting maakt het ons, zo mogelijk, nog moeilijker, want het zijn lang niet altijd de vrouwen die het slechtst geïntegreerd zijn (voor wie dit te vaag zou vinden: diegenen die er echt bijhoren, zullen ook de taal van het netwerk spreken).

Het beeld is confuus nu, en toch blijven we graag terugkomen op de resultaten van de eerste onderzoeken waar beklemtoond werd dat vrouwen meer prestige-vormen gebruiken. Vrouwen praten keuriger dan mannen, vrouwen hechten meer belang aan normatief taalgebruik. Mannen voelen zich meer tot substandard aangetrokken - of tot dialect zonder meer -, dat ze als mannelijker ervaren. (Ook in recent onderzoek komt dit resultaat overigens nog wel eens terug - ik geef zo meteen een voorbeeld).

Daar zijn drie verklaringen voor gegeven. Ten eerste, vrouwen zijn gevoeliger voor statussymbolen, als gevolg van hun gebrek aan een eigen status; hun tweederangspo-

sitie moeten ze zien te compenseren met het inkomen van hun man, de omvang van hun huis, de prijs van hun auto, de zuiverheid van hun taal. Ten tweede, vrouwen zijn zich bewust van het belang van uiterlijkheid; veel meer dan mannen worden zij op hun uiterlijk beoordeeld (men leze *The Beauty Myth* van de Amerikaanse Naomi Wolf over de schoonheidsterreur bij vrouwen). Ten derde, vrouwen zijn veel nauwer bij de opvoeding van de kinderen betrokken; ze letten meer op hun taal omdat ze zich meer verantwoordelijk voelen voor de talige toekomst van hun kinderen.

Het promotie-onderzoek van Dédé Brouwer in Amsterdam was helemaal volgens de regels van de correlationele sociolinguïstiek opgezet. Ze onderzocht de 'kleur' van de klankjes ee, oo, aa, au, ei, z in de taal van Amsterdamse mannen en vrouwen. Het stereotiepe beeld werd door haar onderzoeksresultaten zo mogelijk nog versterkt. Zo kon ze constateren dat

- ook vrouwen met een hoger opleidingsniveau meer standaardtaal-varianten gebruikten, meer ook dan vrouwen met een lager opleidingsniveau;
- ook getrouwde vrouwen die wel een baan hadden, meer standaardtaal-varianten gebruikten, meer ook dan getrouwde vrouwen zonder baan.

Kortom, vrouwen die wel een eigen status hadden, bleken nog gevoeliger voor correct taalgebruik te zijn, "om een baan te krijgen en te houden", meent Brouwer.

Onder invloed van de sociolinguïstiek ontdekten de dialectologen in de jaren 70 op hun beurt de sociologische onderzoeksmethodes; sommigen onder hen werden beoefenaars van de *sociodialectologie*. Een en ander werd overigens door de sociodialectologische evolutie zelf in de hand gewerkt: men was ook op de buiten in een stroomversnelling terecht gekomen zodat de dialecten er nu veel sterker de nivellerende invloed van het ABN ondergingen, er zelfs op bepaalde plaatsen ook al geleidelijk in de 'betere' gezinnen door het

ABN vervangen werden - 'Verkavelingsvlaams', heet het resultaat dan wel meestal. Een recent, meer geavanceerd onderzoek naar de nivellerende invloed van het ABN was dat van Cor Hoppenbrouwers in het Noordbrabantse Valkenswaard. Hoppenbrouwers ging er bij mannen en vrouwen uit verschillende leeftijdsgroepen de kennis zowel als het gebruik van een honderdtal -doodgewone - dialectwoorden na. Kort samengevat kwamen zijn bevindingen hierop neer:

- bij de oudsten (de 65-plussers) was de kennis nog 100%, maar bij de jongsten (twee groepen middelbare scholieren) was ze al afgenomen tot 58%. Op dit punt waren er tussen mannen en vrouwen geen verschillen, in geen enkele leeftijdscategorie;
- de gebruiksscores lagen telkens lager, m.a.w. ook al kende men sommige woorden nog, men zei ze niet meer te gebruiken. En in dit opzicht was er wel een systematisch verschil tussen mannen en vrouwen: in elke leeftijdscategorie scoorden de vrouwen 10% lager dan de mannen;
- het duidelijkst waren de M/V-verschillen bij die woorden die traditioneel tot de domeinen van de vrouw gerekend worden (de typische woorden die men met kleine kinderen gebruikt b.v. of termen uit de keukentaal,...). De mannen kozen nog vaak voor de oude dialectwoorden, de vrouwen echter zeiden de voorkeur te geven aan de corresponderende ABN-woorden.

Het werd m.a.w. ook Hoppenbrouwers duidelijk gemaakt dat vrouwen vooroplopen bij het talig ver-keurig-en van onze samenleving; ze doen dat het eerst en het grondigst in die domeinen waar ze het voor het zeggen hebben.

Veel onderzoek naar sekse-verschillen inzake gebruik en appreciatie van dialect en standaardtaal is er bij ons niet gedaan. Het beeld is dus nog zeer helder. In drie punten samengevat:

- vrouwen gebruiken in informele situaties

- meer ABN dan mannen;
- vrouwen zijn meer op het ABN gesteld;
- al op jonge leeftijd associëren meisjes dialect met lagere klasse, meer dan jongens.

Conclusie: dialect spreken, of voor het dialect opkomen is een mannenzaak.

Asymmetrisch

De nieuwste nieuwigheid in de taalkunde in de jaren 60-70 was de analyse van gesprekken. In deze *interactionele* benadering werd er de nadruk op gelegd dat taal niet alleen een systeem is, maar vooral een middel tot communicatie. Linguïsten moesten in de eerste plaats de communicatieve aspecten van taal onderzoeken.

De feministen onder de nieuwe vrouwelijke taalkundigen voelden zich vooral tot dit soort onderzoek aangetrokken omdat ze meenden dat de ongelijkheid tussen de seksen daar het scherpst tot uiting zou komen. Gesprekken vormen immers een afspiegeling van maatschappelijke verhoudingen; uit de analyse van gesprekken tussen mannen en vrouwen komt naar voren wie welke touwtjes in handen heeft, voorspelde Robin Lakoff.

De onderzoeken van de Amerikanen Don Zimmerman & Candace West uit 1975, en van Pamela Fishman uit 1977 zijn nu de veelgeciteerde klassiekers in wat een zeer boeiend onderzoeksveld is geworden. Ik vat ze voor u samen.

Zimmerman & West namen gesprekken op in coffeeshops, winkels en andere openbare gelegenheden op een universitaire campus in Californië: gesprekken tussen 2 mannen, tussen 2 vrouwen, en seks-gemengde gesprekken. Ze telden hoe vaak de gesprekspartners elkaar onderbraken. In het ideale gesprek onderbreekt men elkaar niet, men wacht met zijn repliek tot de andere uitgesproken is. Men kan iemand onderbreken als hij al bijna uitgesproken is.

Dit is een minder ernstige overtreding van de gespreksregels want er is enkel een korte overlapping. Veel brutaler zijn de onderbrekingen in het midden of in het begin van een beurt. Zimmerman en West telden het aantal overlappingen en het aantal echte onderbrekingen. In de ongemengde gesprekken (M-M, V-V) vonden ze geen verschillen: mannen onder elkaar waren goed voor even veel (of even weinig) overlappingen en onderbrekingen als vrouwen onder elkaar. Maar de gemengde gesprekken toonden een heel ander beeld: 0 overlappingen en 4 onderbrekingen door vrouwen, tegenover 9 overlappingen en niet minder dan 46 onderbrekingen door mannen.

In elk gesprek vallen ook stiltes. Zimmerman & West vonden veel meer stiltes in de gemengde dan in de ongemengde gesprekken. Je zou denken: omdat in gemengde gesprekken de partners elkaar wel eens in de ogen willen kijken, maar daar had dat dus niets mee te maken. Als mannen vrouwen brutaal in de rede vallen, durft het gesprek wel eens te stokken, en als mannen enkel met 'mm' antwoorden, is dat al evenmin bevorderlijk voor de voortgang ervan.

Fishman gaf aan drie echtparen een bandopnemer mee, met het verzoek dat ze die zouden aanzetten op momenten dat ze vonden dat hun gesprekken ook door buitenstaanders gehoord mochten worden. Het ging om jonge gestudeerde mensen die bovendien, mannen zowel als vrouwen, sympathieën voor het feminisme hadden. Fishman analyseerde twaalf uren band. Ze telde het aantal onderwerpen: 76, waarvan er 29 door mannen en 47 door vrouwen geïntroduceerd waren. Op 28 van de 29 onderwerpen die door mannen aangekaart waren, werd ook ingegaan, maar van de 47 door vrouwen gedane voorstellen werden er door de heren blijkbaar slechts 17 interessant genoeg gevonden. Het zijn de mannen die bepalen waarover gepraat wordt.

Mannen stellen zich *competitiever* op, overtreeden als gevolg van hun strijdbaarheid veel vaker de gespreksregels dan vrouwen, gedragen zich m.a.w. duidelijk minder beschaafd, maar domineren de conversatie. Vrouwen gedragen zich *coöperatiever*, luisteren meer, geven meer blijken van belangstelling en houden aldus de conversatie gaande. Ze doen meer moeite, maar ze worden vaak niet voor hun inspanningen beloond.

Ik zeg: vrouwen doen meer moeite, en niet: vrouwen praten meer. Het cliché van de kletsgrage vrouw werd door het onderzoek immers al evenmin bevestigd, althans in gemengde gesprekken. In gemengde gezelschappen zijn het de mannen die het meest aan het woord zijn.

Wie of wat ligt aan de basis van dit ongelijk gedrag? Hoe komt het dat de twee seksen zich vaak zo verschillend opstellen, al op zeer jeugdige leeftijd? Er is meer dan één schuldige aangewezen. Het zou aan de ouders liggen. Kinderen zien het thuis al zo verlopen: vader praat meer dan moeder, vader bepaalt het gespreksonderwerp, vader onderbreekt vaker, enz. Of het zou aan de school liggen: mannelijke en vrouwelijke leerkrachten gedragen zich verschillend, en ze gedragen zich bovendien in gemengde klassen anders tegenover jongens dan tegenover meisjes. Ik kom in de laatste paragraaf op het mogelijke belang van de school terug.

In de derde verklaring - tevens de meest recente - wordt niet meer over schuld gesproken. Daar staan de groeipijnen centraal, de periode tussen 5 en 15 waar jongens mannen, en meisjes vrouwen worden. Tijdens die periode trekken ze zich terug in hun eigen sekse-groep, jongens in hun vrienden- en meisjes in hun vriendinnen-groepjes. Dat merkt men nog het best in gemengde scholen, waar op die leeftijd, ondanks het gemengd zijn, jongens en meisjes elkaar maar niks vinden. Ze bevinden zich dan in twee subculturen die op enkele punten grondig verschillend zijn. Het

is in deze twee subculturen dat we de belangrijke verschillen in gespreksregels van vrouwen en mannen kunnen vinden, concludeerde Ingrid van Alphen uit haar onderzoek in Amsterdam.

De groepjes waarin ze zich terugtrekken, zijn anders gestructureerd. Bij de jongens is het knokken, je krijgt er niks voor niks - mannen zijn het gewend onderbroken te worden. Meisjes daarentegen bouwen een meer intimistische, een intiemere wereld uit vol complexe vriendenschappen. Niet competitie, maar betrokkenheid en exclusiviteit zijn er de sleutelwoorden.

Cultuur of natuur? Ik weet het niet, zegt Deborah Tannen. Waarschijnlijk is het een combinatie van factoren. Maar echt zullen we het nooit weten want je kunt een kind niet buiten elke cultuur opvoeden.

Deborah Tannen schreef een prachtig boek over hoe mannen en vrouwen talig met elkaar omgaan. Het werd een heuse bestseller in de VS, en het is heel onlangs ook in het Nederlands vertaald, met als titel *Je begrijpt me gewoon niet*. Het boek is niet alleen leuk geschreven en met overvloedig veel voorbeelden gestoffeerd, het klinkt bovenal zo veel minder sjagrijnig dan het werk van haar collega's. Er is nog hoop. Eindelijk.

Ik licht er, kort, twee punten uit. Vrouwen moeten leren begrijpen dat mannen competitief ingesteld zijn, zegt Tannen. Dat mensen elkaar in de rede vallen, vinden mannen vanzelfsprekend, en ze verwachten - nieuw geluid - van vrouwen hetzelfde. Interessante mannen zoeken interessante vrouwen, vrouwen die wél praten: even zoekerig/gepassioneerd/deskundig/... als zichzelf. Vrouwen moeten zich van die luisterende houding bevrijden.

Ander nieuw geluid: roddelen is een sterk ondergewaardeerde bezigheid. Het wordt negatief bestempeld omdat het als typisch vrouwelijk ervaren wordt en omdat het met kwaadsprekerij in verband gebracht wordt. Vrouwen roddelen inderdaad meer dan mannen, maar ze doen het niet om kwaad

te spreken. Mannen moeten leren begrijpen dat de wereld van de vrouwen een meer intimistisch karakter heeft. Overigens, wat zijn al die talkshows méér dan een publieke vorm van roddelen?!

Vrouwen en mannen moeten met een en ander meer rekening leren houden, zich van bepaalde (echt niet diep snijdende!) seksverschillen beter bewust worden. Dan kunnen ongetwijfeld heel wat misverstanden vermeden worden.

gens, en dus krijgen die meer aandacht.

Maar, in welk vak ook, steeds weer zijn het de jongens die het meest op hun kop krijgen, vanwege hun jongensachtigheid. De meisjes worden door de leerkracht meer in bescherming genomen. Daar worden die meisjes in het leven niet beter van, meent Verbiest.

Men zou ook in onze scholen dergelijk onderzoek kunnen opzetten. Hoe komt het dat we ons in Vlaanderen, steeds weer, van zo weinig bewust zijn?

Iets over de school

Het leidt geen twijfel dat in gemengde klassen jongens meer aandacht krijgen dan meisjes. Er was het volgende experiment: 'roldoorbrekende' leraren en leraressen zouden hun best doen om zoveel mogelijk aandacht te besteden aan de meisjes in hun klas. Na afloop was iedereen - leerkrachten en leerlingen - het er over eens dat de meisjes nu wel heel veel aandacht gekregen hadden. Maar toen de opnames geanalyseerd werden, bleek dat nog steeds 2/3 van de tijd naar de jongens gegaan was.

Jongens krijgen meer aandacht omdat ze vaker de aandacht voor zich opeisen. In positieve, maar ook in negatieve zin want jongens gedragen zich niet - elke onderwijzer(es) zal u vriendelijk vertellen hoe apig uw zoon zich wel eens voordoet.

Maar de situatie is weer complexer dan dat. Agnes Verbiest wijst erop hoe het ook van de vakken afhangt. In de echte 'meisjesvakken', zoals talen, krijgen de meisjes wel meer, en ook langere beurten. Het hangt er blijkbaar van af hoeveel de leerkracht van de meisjes verwacht. Verwacht hij/zij minder van ze, dan laat hij/zij dat impliciet - soms expliciet! - ook blijken; hij/zij doet dat overigens niet alleen met meisjes, maar ook met domme leerlingen, of met leerlingen uit een lager sociaal milieu, of met kinderen van migranten. In de lessen natuurkunde verwacht de leerkracht meer van de jon-

Kas Deprez
UIA, departement
Germaanse filologie
Universiteitplein 1
2610 Wilrijk

Bibliografie

Er zijn de jongste jaren enkele goed leesbare boeken en artikelen over de hier behandelde problematiek verschenen. Dit stuk is er overigens grotendeels op gebaseerd.

Brouwer, D.: **Vrouwentaal. Feiten en verzinsels**. Bloemendaal: Aramith Uitgevers, 1991.

Coates, J.: **Women, men and language**. London: Longman, 1986.

Graddol, D. & J. Swann: **Gender voices**. Oxford: Basil Blackwell, 1989.

Hoppenbrouwers, C.: **Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands**. Muidersberg: Coutinho, 1990.

Tannen, D.: **Je begrijpt me gewoon niet**. Amsterdam: Prometheus, 1991.

Van Alphen, I.: Spreekstijlen van vrouwen en mannen. In: **Onze Taal** 59 (1990), nr.1, 16-17.

Verbiest, A.: **Het gewicht van de directrice**. Amsterdam: Contact, 1990.